

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LXXI

Београд 2024.

Број 1

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

821.163.41.09-31

930.85(=163.41)

<https://doi.org/10.18485/kij.2024.71.1.1>

ОЛИВЕРА В. РАДУЛОВИЋ*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 18. 3. 2024.

Прихваћен: 1. 4. 2024.

ОДБЛЕСАК КОСОВСКЕ ЛЕГЕНДЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ РОМАНУ

Ово истраживање за циљ има да укаже на значај Косовског предања не само за српску књижевност него и за српску културу, обичаје и историју. Извршено на предлошку три канонска романа српске књижевности (*Сеобе* Милоша Црњанског, *На Дрини ћуприја* Иве Андрића и *Корени* Добрице Ћосића), оно показује како ове књижевне творевине почињу и завршавају се у повести о Боју косовском, која је темељ српског духовног бића и метафора свих српских страдања кроз историју. За потребе истраживања илустровали смо корелацију и интеграцију као сложене методичке поступке који воде уклапању наставе књижевности у један систем с циљем сагледавања Косовског предања као живе историје која улази у све поре националног бића. Сагледали смо могућности поређења и контекстуализације савременог српског романа, те разнолике творачке поступке писаца 20. века (како остварење тако и надилажење архетипа) и показали да су у непрекидном дослуху с делима средњовековне књижевности, односно с Библијом, из које произходе. Како и сама носећа реч у наслову нашег рада каже, управо Косовску легенду сматрамо сабирном жижом српске књижевности, у којој се светлост скупља, али и одбија и расипа, дајући нову боју и смисао. На тај начин она уцеловљује подједнако стару и новију српску књижевност преко архетипа жртвовања и саможртвовања, мученичке смрти, односно опредељења за небеско царство.

Кључне речи: косовско предање, царство небеско, кнез Лазар, жртвовање, саможртвовање, архетип.

* oliveraradulovic.ff@gmail.com

Жртвовање и саможртвовање у српској култури имају своју духовну утемељеност и хришћански етички смисао. Предање о Косовском боју добило је значење свете приче, постало је жива историја, а српски народ у њој постао је небески због саможртвовања српских ратника, а надасве њиховог челника. „Митска сакрализација Косовског боја одвија се у контексту самоисцељујућег процеса превазилажења велике трауме пада у ропство. У том се процесу жртве преображавају у узвишене појединце који су добровољно положили своје животе за одбрану највиших етичких принципа” (Јовановић 2023: 508). Настављајући наведено разматрање у књизи *Српско културно благо* у одељку *Српско жртвовање и саможртвовање*, Бојан Јовановић констатује да је у косовском миту као светој причи одрицање од земаљског у корист царства небеског добило значење егзистенцијално важног догађаја који се памти као духовни темељ колектива. При томе, царство небеско није само израз опредељења, пресудног за исход битке, већ је и одлука мотивисана и тадашњим друштвеним, правним и религијским нормама. Лазарево опредељење само потврђује могућност досезања царства небеског, али тек после испуњавања дужности према народу и отаџбини. Православље подстиче активан борбени однос па је учешће у боју на Косову значило прихватање животног ризика у ком се победом над непријатељем заслуживало царство небеско и Божја близина. Према српском витешком кодексу, активним и непосредним учешћем у борби, која нужно подразумева могућност смрти, потврђује се вредност самог живота. Речју, царство небеско се не стиче тек пуким појединчевим опредељењем – за њега је оно знатно већи подвиг: то је дар који се заслужује, за који се бори, а избор је само први корак ка остварењу тог циља. Односом према пролазном свету заслужује се царство божје као духовна отаџбина, а приступ небеском царству имају само они који осећају своју духовну недовољност и ништавност у односу на неисцрпни Божји дух.

Косовска легенда је највећа и најчувенија легенда у Срба. Стварана је дуго и постепено, а поједини њени елементи присутни су у текстовима већ с краја 14. и почетка 15. века. Недуго после Косовске битке, појавили су се први текстови написани за потребе стварања култа погинулом кнезу Лазару. Косовска легенда се образовала у старој књижевности, а њени корени су у култу кнезу Лазару, који је настао одмах после битке и преноса кнежевих моштију из Грачанице у Раваницу 1390/91. Тада је пострадали кнез проглашен за светитеља, што је врло брзо, већ наредних година, довело до настанка читавог низа текстова у којима се он прославља. У те текстове уврштени чудесни и чудотворни елементи о пострадалим мученицима и светитељима одраније познати у средњовековним легендама – надахњивали су и надахњују српске писце током векова. При томе, настанку култа погодовала је сама стварност и кнежева мученичка смрт, будући да је за установљење светачког култа она неопходна. Отуда и настојање да се његова смрт додатно сакрализује и повеже са смрћу Исуса Христа и небеских мученика.

У *Разговорима са Гојом*, размишљајући о вечним темама у уметности условљеним исконском потребом да се *осветли пут и упали светилка*, Андрић

записује: „Има неколико основних легенди човечанства које показују, или бар осветљавају пут који смо превалили, ако не и циљ коме идемо: легенда о првом греху, легенда о потопу, легенда о сину човечијем разапетом за спасење света...” (Андрић 1981б: 25). Директно упућивање аналитичара на изворе приповедачке уобразиље поткрепљује тезу о Андрићевој архетипској имагинацији, те указује на значај библијског подтекста, који знатно продубљује смисао дела. Овакав свој став, неколико година по објављивању можда и свог најзначајнијег есејистичког остварења, Андрић је уткао и у свој *magnum opus* у лику Радисава с Уништа. Наиме, управо су он и његово страдање централна приповест романа *На Дрини ћуприји* (1945) везана за градњу моста и као такви несумњиво нас упућују на Христову мученичку смрт на крсту. Андрићев однос према новозаветном предању јесте стваралачки: поред успостављања типолошких аналогија, истакнути су и нови и неочекивани моменти, које у древну повест наносе историјска стихија и људске судбине. Уочљиви су одговарајући мотиви из јеванђеља у причи о Радисаву: *мотив светлости*, у вези с предањем о његовом гробу; *појате*, места где почиње своје „проповедање” овај „национални херој”; *верига и коца*, који, симболички промишљени, представљају материјализоване Христове муке на које је стављен Радисав; мотив *јагњета* пак у вези је с упечатљивом сликом човека натакнутог на колац, дочараном познатом јеванђеоском метафором.

Причи о Радисаву претходи легенда о његовом гробу: „Наше жене верују да има по једна ноћ у години када на ту хумку пада јака, бела светлост право са неба” (Андрић 1981а: 28). Као и у причи о Христу, посебан знак васкрсења јавља се женама – још једна само наизглед безначајна аналогија! У новозаветном метафоричком кључу светлост је Божји знак, начин на који се дарује људима. Христово рођење праћено је звезданим обасјањем, а у Јеванђељу по Јовану Месија је „видјело свијета”. Радисав је праведник; он је рођен у народу и један од ретких који се одупиру турској сили. *Појата*, заправо стаја, место је где Радисав почиње национално буђење, чиме се асоцијативно везујемо за место Христовог рођења. У том окружењу почињу Радисављеве муке: „Цела просторија је сијала загрејана и свечана. Уопште, то што је омркло као убога и неугледна зграда порасло је, одједном, проширило се и изменило. У појати и око ње владало је неко свечано узбуђење и нарочита тишина као што то увек бива на местима на којима истерују правду, муче жива човека или се дешавају судбоносне ствари” (Андрић 1981а: 61). Човек који прати Радисава зове се Јован, што је само наизглед случајна алузија на Јована Претечу или пак на Христовог највернијег и најближег следбеника – Светог Јована Богослова, јер је надавање имена ликовима у роману заправо осмишљено библијским маниром метафоричне карактеризације с недвосмисленим алузијама.¹ Велико дело не може настати без жртве, као што хришћанског жртвовања нема без ношења крста. И заиста: „Само је бели дугачак колац давао свему неку језиву величину и привлачио све погледе на себе”

¹ Ни сама етимологија овог имена није без значаја за Радисава и његово страдање: име Јован настало је од хебрејског имена Yôhānān 'Бог је милостив'.

(Андрић 1981a: 64). Веза с јеванђељем је очевидна: дан мученикове смрти је недеља,² а место Голготе је мост, Мерцан Циганин је плаћен за „добро обављен посао”, као Јуда Искариот. Радисав, прихватањем мартирског руха, од бунџије израста у свеца. Приповедач, на крају потресно испричане приче о набијању на колац, користи једно аутентично поређење: „Човек је набијен на колац као јагње на ражањ” (Андрић 1981a: 72). Препознајемо оглашену новозаветну метафору – Исус Христос је жртвено јагње које на себе прима грехе човечанства, откривајући безазленост и недужност жртве те суровост мучитеља и егзекутора. У библијском контексту прича о Радисављевом страдању добија већу тежину, истакнуто место на мосту као историјској позорници и тексту даје универзално значење. Из тела живог Радисава на коцу текла је крв, управо као из Христових прободених ребара, а смрт је доживљена као успон. То илуструју поређења: „[...] народу је изгледао као кип који лебди у ваздуху”, као капетан на прамцу брода; Чинило се да „[...] лебди над водом као да је у скоку застао” као тело ослобођено земних окова узносећи се на небо, „[...] личио је на високо уздигнут, тврд и непролазан кип”, који ће заувек сведочити о величини хришћанског подвига. Као својеврсна поента ове приповести јавља се шапат Срба, уз трептај кандила и свећа: „Мученик је прибран код Бога као да је највећу цркву саградио” (Андрић 1981a: 72). У наведеном одломку запажа се алузија на Христове проповеди и метафору црква – тело Месије, која представља нови завет између Бога и изабраног народа.

„Свима је било јасно колико се издвојио и узвисио. Не стоји на земљи, не држи се рукама, не плива, не лети; он има своје тежиште у самом себи ослобођен земних веза и терета, не мучи се; не може му више нико ништа, ни пушка ни сабља, ни зла мисао, ни људска реч ни турски суд” (Андрић 1981a: 72).

Корени (1954) Добрице Ћосића представљају први у циклусу романа који творе *модерну епопеју српског народа*, и то му првенство додаје на *тежини* и значају, не само у стваралачком опусу знаменитог писца него и у историји српске књижевности. Роман евоцира прошлост с краја 19. века дочаравајући сумрак обреновићевске епохе и сложене процесе државног и националног конституисања.³ Посебно место романа у модерној српској књижевности препознали су многи, а понеко сматра да права тумачења дела Добрице Ћосића тек предстоје: „Када једном буду прочитани и протумачени у светлости модерне теолошке књижевне критике, у Ћосићевим романима биће ослобођено скривено духовно језгро у којем су садржане дубље, истинитије, универзалне а не само национално прихватљиве поруке о човеку, историји, српском народу и модерној култури. Дубљи духовни доживљај и пуније истине садржане у тим романима засад су још увек застрте идеологизованим и политички функционизованим тумачењима” (Радуловић 2008: 140).

² Запажа се поступак ремитизације будући да је Спаситељ умро у петак, а васкрсао у недељу. Ово се може разумети као алузија на посвећење јунака.

³ Видети Негришорац 2004.

Својим значајем наведеном роману ниуколико не уступа роман *Сеобе* (1929) Милоша Црњанског, „модеран пре свега, по одлици да руши међужанровске баријере и традиционалну фабулу поетски трансформише и мисаоно надграђује” (Деретић 2007: 1062). Иако на први поглед међу двама романима не постоје јасније повезнице, једна је ипак јасна: оба за предмет имају хронолошки мање или више удаљене преломне епохе, те их, и поред значајних разлика, сродним чине историјска и поетско-психолошка визура, као и настојање писаца да остваре антрополошку студију менталитета и нарави, да открију разлоге и дубину српског страдања кроз историју. Међутим, романи се интертекстуално могу повезати и на суптилнијој равни – преко библијских архетипских образаца, помоћу којих Црњански и Ћосић, као врсни психолози, истражују корене, досегае и границе српске духовности с идејом потребе обнове и уцеловљења духовног бића српског народа.

Трагична визија прошлости, судбине појединца, породица и народа наглашене су драматичним призорима, међусобицама, сукобима и издајом, а архетипски обрасци прогона, сеоба и жртвовања изабраног народа повезују *Корене*, *Сеобе* и *На Дрини ћуприју* преко прасцена из Торе и дају универзалну димензију историјским догађајима које дочаравају.

Породични роман *Корени* исписан је на широко осликаном платну које приказује друштвене прилике у Србији крајем 19. века представљене кроз немире и сукобе власти с побуњеним народом. Својеврстан оквир овој слици дају пролог и епилог дела, обликовани као летопис старца Николе, чија је свест издигнута изнад равни романа. Наиме, он поседује знање не само о свим члановима породице у којој живи него и о прошлости српскога народа, чију херојско-ратничку етику персонификује. Он саображава паганство и хришћанство у српском менталитету, осликава ратнички свет и палог човека у њему. При томе, народном мудрошћу и речима Никола упечатљиво описује српски усуд:

„И како да човек, раб Божји, не буде све и свашта у овој Србијици, што се по причању злопамтила трипут празнила старим народом и новим пунила. Наша су гробља млада. Тек у овом последњем човечјем конопцу почињемо земљи да враћамо дуг и кости остављамо њивама чија смо зрна зобали. Ово мало земљице око Мораве једва се напуни народом, па се брзо *искрсне* и *распе* преко Саве. И опет ноћу са планина силазе људи и вода. У липовој кори доносе дещу. Пси лају по њиховом трагу. И од глади постадоше курјаци. У тим протицањима крв нам се искварила. *И наружи се земља од погашених огњишта*. Две зоре никад на истом биваку” (Ћосић 1955: 10–11).

Цитирани одељак из *Корена* представља коментар летописца старца Николе који уоквирује крваво платно српске историје. Црњански и Ћосић посегнули су за представљањем историје српског народа надахнути поступцима библијских писаца из *Постања*, прве старозаветне књиге, тако што прелазе са општег плана и слика колективног страдања на појединачни. Почетних једанаест поглавља прве књиге Мојсијевог петокњижја описују два супротна напредовања или развоја човечанства: Божје стварање, на врху ког се налази човек као одговорно биће те рашићујуће деловање греха у свету пре потопа с врхунцем у градњи

Вавилонске куле, која симболизује самодовољност човеку и свет без Бога. Тиме општа историја човечанства после потопа уступа место у 12. поглављу у приказу историје једног човека: Аврама и његовог потомства. Речју, Божји завет се не везује за цело човечанство него се сужава на само једну обитељ, преко које ће бити благословена сва племена на земљи.

„Старац Никола је, по свему, најнеобичнији лик Ћосићевог романа: он у пуној мери припада приказаној стварности дела, али и по много чему, ту стварност превазилази” (Негришорац 2004: 318). Не само због мистификованог порекла овог Ћосићевог јунака, нити због усмених предања која се плету око лика загонетног слуге, чије је презиме непознато, па чак и место рођења, већ и због увида у далеку српску прошлост и њене сурове ритмове – он представља основну приповедну свест романа, свезнајућег приповедача.

Аналогно томе, у *Сеобама* се развија спољни сижејни ток романескне повести у приказу страдања Славонско-подунавског пука, који гине под туђом заставом и за туђе интересе. То је јасно потцртано и врло упечатљивим сликама и поређењима – његови војнички шатори у једном су тренутку разапети одмах поред гробља, а војници су у ратном вихору постављени попут *глинених голубова* у прве борбене редове у сукобу чији су невољни учесници.

Унутрашњи сижејни ток романа представља прича о породици вође пука Вука Исаковича, у чијем лику је остварен архетип старозаветног вође племена. „У њиховим узвицима, Вук Исакович се чињаше као неки *хришћански свети-тељ* што јаше на коњу у одбрану калуђера и свих избеглица из крваве Србије, који ће им још много добра чинити, кад се врати са војне” (Црњански 1966: 304). *Корени* пак описују крај владавине династије Обреновића на основу микропростора српског села Прерова и породице Аћима Катића, који као народни трибун, радикалски вођа и ауторитет, усмерава колективну енергију и сам представља остварење старозаветног архетипа изабраног вође. „Људи ће запамтити његова дела, и речи преносити с колена на колена. Име Аћима Катића живеће док је Прерова и сељачког народа” (Ћосић 1955: 128).

Оба стожерна лика могу се повезати с јеврејским праоцима, који су стекли моћ преношења Божјих обећања на једног или више синова и нису имали власт изван своје обитељи. У Аврамово доба породица је личила на сеоску задругу, окупљала је све њене чланове око истог огњишта, а првенство, како у практичним тако и у верским питањима, имао је најстарији мушкарац у заједници – деда. Дакле, у Аћимовој снази и ауторитарности можемо сагледати интертекстуалну алузију на статус јеврејског праоца у Тори.

Летопис старца Николе заокружује и поентира аналитички пропитивану романескну творевину повешћу о трагичној судбини његовог оца: „После неке буне Турци ми ухватише оца и натакоше на багремов⁴ колац. Отсекли млад ба-

⁴ Пишчев избор багрема није случајан: то је дрво залог васкрења и бесмртности. Према предању, Христова круна од трња била је исплетена управо од багремових грана с бодљама, које представљају алузију на соларни симболизам. Ковчег савеза изабраног народа и Бога начињен је од багреновог дрвета. (Гербран/Шевалије 2004: 42).

грем, није дебљи од руке, само му кору ољуштили и лепо га зашилили. Цео багремар морали су да посеку, јер је таквих, као што је мој отац, било доста... И искитише Турци тако бело коље љутим и главатим мужевима. Залише они коље и *чудо је Божје како не олиста*" (Ћосић 1955: 286).

У осмом поглављу *Сеобе* садрже епизоду која је у интертекстуалном дослуку с наводом из *Корена* и која поентира романескну причу о животу угарских Срба. Ова потресна сцена, смештена у једном манастиру, описује индивидуалну али и колективну пропаст: „Под једним *багремом* на трави, седео је млад монах, непомично погнут, разголићених груди, очевидно занет, у молитви. [...] Тврди колац од *младог багрема* беше набијен, пред њим, у земљу, шиљат и огуљен, тако да је било скоро невероватно како је могао без урлика од бола, да се баца на њега, грудима, и трбухом, и леђима. Не видећи никога, заглувео као чудовиште, он *се једнако крстио* и превијао, али без гласа" (Црњански 1966: 310). Био је то јеромонах Пантелејмон, избегао пред турском одмаздом из Србије, који је полудео гледајући набијање на колац властите породице.

Ипак, ово је тек једна међу мноштвом сурових сцена у *Сеобама*, а својом се бројношћу нарочито истичу сцене мучења војника Славонско-подоунавског пука. Једна од најупечатљивијих несумњиво јесте кажњавање војника Секуле батињањем до смрти. Одломак који следи директно се везује за праслику *жртвеног јагњета*, а интертекстуалне везе се развијају алузијом преко истакнутог поређења, при чему је посебно упућујућа чињеница да су извршиоци казне српски војници из пука тако да се мучна сцена жртвовања доживљава као самокажњавање! Такође, јасна је смисаона веза с раније помињаним приказом набијања на колац оца старца Николе, односно самокажњавања јеромонаха Пантелејмона.

„Издужен, као при свечаностима у два реда, прими три стотине тврдих прUTOва, мокрих и модрих, што су фијукали у ваздуху [...] Осуђени је био допле везан, изнад чланака и лактова, донесен и бачен пред улаз у тај чудни дрворед, којим је имао без даха да пројурџи, а у ком су место стабала стајали непомично његови земљаци, *из којих је израсло шибље*. Везаних руку и ногу, запушених уста, дахћући, очекивао је да га понесу и трзао се с времена на време, као и они овнови који су ту, пре клања, лежали”⁵ (Црњански 1966: 147).

Навод из текста посебно је наглашен зачудном сликом: *из палице за кажњавање ниче шибље* – чиме се поетизује трагедија, али и још једном успоставља веза с библијским подтекстом. У интертекстуалну мрежу уплетени су догађаји из јеврејске историје, сукоби међу браћом, свађе, несугласице и непослушност које је узроковао теобни пролаз кроз пустињу и потрага за обећаном земљом. Мојсије и његов брат, првосвештеник Арон, једва су се спасли од разјарене гомиле те су били принуђени да поново покажу своје божанске моћи. Тада се догодило још једно чудо – Аронова палица је *процветала и родила бадемом*. Наведена епизода била је доказ изабраности – да је првосвештеник праведник вођен промислом Свевишњег. Анализирање и поређење сцена мучења Секуле и

⁵ *Пасхално јагње* у религијском жртвеном обреду симболизује Спаситеља жртваног за испуљење греха човечанства; сходно томе, апостол Павле у Првој посланици Коринћанима назива Исуса Христа *новозаветном Пасхом* (Ракић 2004: 398–399).

набијања оца старца Николе на колац у контексту поменуте старозаветне приче поентиране симболичком прасликом: *палица из које расте шибље* – доказ је страдања и жртвовања невиних. Из сродног призора расте још снажнија сцена у епилогу *Корена* у којој летописац Никола описује свој сан као трагични знак страдања српског народа, сан који се симболиком и идејом уклапа у библијску праслику и упућује на Косовско предање.

„Док сам млађи био, често сам их сањао, а два пута исто, што, ето, нисам заборавио ни сад, пред полазак. Отац у великој шубари, плази језик и сав је искићен јагањима. *Није отац, већ багрем, расцветао се*, а само неколико листића на њему. Багрем има шубару, изубадан је јагањима, а хода. И две раскрвављене руке, без тела и главе, беру са њега беле гроздове. Знао сам да је багрем отац, а руке што су кучићи изуједали мати ми је” (Посић 1955: 287).

Природа у описаним делима је сеновита, простор полутаме, сутонска атмосфера, помрчина и измаглица су уједно временске неприлике које изнурују човека и симбол су психолошког стања у ком се налази. У сагласју с оваквим приказима природе су и ентеријери, осветљени пригушеном светлошћу. Таквим поступцима се сугерише сродна идеја у *Сеобама* и *Коренима* да је човеку и народу потребно обнављање духовног бића и уцеловљење, ново стварање света.

Библијска повест о праоцу Јакову и небеским лествама уткана је у роман *Сеобе* да би илустровала веру јунака у небеско постојање:

„И (Јаков) дође на једно место, и онде заноћи, јер сунце беше зашло; и узе камен на оном месту, и метну га себи под главу, и заспа на оном месту. И усни, а то лестве стајаху на земљи а врхом тицаху у небо, и гле, анђели Божји по њима се пењаху и силажаху; И гле, на врху стајаше Господ, и рече: Ја сам Господ Бог Аврама оца твог и Бог Исаков; ту земљу на којој спаваш теби ћу дати и семену твојем.

И семена ће твог бити као праха на земљи, те ћеш се раширити на запад и на исток и на север и на југ, и сви народи на земљи благословиће се у теби и у семену твојем. А кад се Јаков пробуди од сна, рече: Зацело је Господ на овом месту; а ја не знах. И уплаши се, и рече: Како је страшно место ово! Овде је доиста кућа Божја, и ово су *врата небеска*” (Постање 28, 10–17).

У *Сеобама* постоји место аналогно подтексту из *Постања* које представља сан Вука Исаковича, у коме му се следећим речима обраћа Стефан Штиљановић, светитељ и виђен српски деспот, који се истицао у борби против Турака: „Отверстиа вижу двери смрти твоје, Исаковичу, при последњем издихани! И горкост душе твоје проиде. За долги твој живот тек твоји потомци обрести будућу ноћу благозрачну Деницу” (Црњански 1966: 156).

Однос умрлог оца и сина кључни је моменат за индивидуализовање Вука, наследника Лазара Исаковича, који беше очев аманет Аранђелу, луде, *пусте војничине*, нагонског бића развијене интуиције, који што више стари и занемоћава све истанчаније осећа ирационалну силу што њиме управља. „Меланхолијом која се претварала у ћутање, све упорније што је бивао старији, и он је, као и отац му, кога је при свакој важној изреци спомињао, мирно ишао у рат. Некако чудно обухвати га та веза са мртвим оцем; био је то мир, спокојство, а све што око њега беше, на свету, шарено, лудо, безумно и бесмислено” (Црњански 1966: 130).

Није случајно што се отац Вука Исаковича зове Лазар, нити што се баш његов гроб наткриљује над дом вође Славонско-подунавског пука!

„Зар није навикао да гледа тако, као да је видљиво невидљиво, а невидљиво видљиво...

Мудрост и спокојство, мир који је обузимао душу, полазио је отуда и стизао га, као да је, јашући ма куд, обилазио са својим хртовима све само та жита, из којих се, на брегу, тај гроб тако добро видео.

Неко време, у блеску огледала, њима се учини као да седе на небесима, међу звездама, на сјајним млечним путевима, њихајући се лако. Мажен и често награђен он је носио у себи неки магловит, али дубок појам среће и задовољства, у нади да ће се све то ратовање свршити неким општим миром, у ком ће и он, и сви његови војници бити одевени у неко нарочито свечано и гиздаво одело, па ће тако, у круг, обићи ратиште и царевину, на видик целоме свету, који ће узвикнути: гле, Срби” (Црњански 1966: 269).

На самом крају нашег истраживања можемо закључити да је анализа показала да три романа која су нам била у фокусу истраживања – иако настајала у различитим деценијама прошлог столећа и писана руком писаца различитих поетика – имају и читав низ сличности и повезница, пре свега на равни романескних сцена и призора. Заправо, истраживање у овом раду повезује *На Дрини ћуприји*, *Корене* и *Сеобе* преко у њима присутних архетипских образаца: ратова, лутања и прогона, греха, пада и сукоба међу браћом који се испољавају кроз завист и љубомору, казну и суд. Ипак, међу њима се истичу они који представљају српско жртвовање и саможртвовање, а надасве набијање на колац као најсуровији начин мучења српског човека кроз историју робовања под Турцима. Тај мотив, заједнички свим трима романима, уједно их универзализује и повезује и с хришћанским наслеђем будући да он представља алузију на разапињање Исуса Христа на Голготи. Истовремено, мотив саможртвовања и преузимања грехова колектива од стране невиног појединца романа повезује и с Косовском легендом. Небеско постојање и мир у Божјем присуству откривају се у Косовском предању као награда за јунаке који су задобили венац мучеништва и вазнели се у небеско царство. Ова спознаја своју практичну примену и конкретизацију може имати у настави српског језика и књижевности кроз утврђивање националног идентитета у процесу повезивања књижевних текстова и тумачења у контексту предања о Косовском боју и култа Кнеза Лазара.

Дакле, аналитички увиди преко подтекста Светог писма довели су до спознаје несумњивих и на површинској равни не тако очитих сродности међу поређеним делима, указали на њихову историјску и психолошку димензију те на блиску универзалну поенту, сугеришући сродну идеју да је српском човеку и народу потребно обнављање духовног бића и уцеловљење, ново стварање света.

ИЗВОРИ

Андрић 1981а: И. Андрић, *На Дрини ћуприја, Сабрана дела Иве Андрића*, Књига 2, Београд: Просвета.

Ћосић 1955: Д. Ћосић, *Корени*, Београд: Просвета.

Црњански 1966: М. Црњански, *Сеобе*, Београд: Просвета, Нови Сад: Матица српска, Загреб: Младост, Сарајево: Свјетлост.

ЛИТЕРАТУРА

Андрић 1981б: И. Андрић, *Есеји II*, Књига 13, Београд: Просвета.

Библија или Свето писмо Старога и Новогa Завјета (1993), Београд: Британско и инострано библијско друштво.

Гербран/Шевалије 2004: А. Гербран, Ален, Ж. Шевалије, *Речник симбола: митови, снови, обичаји, поступци, облици, ликови, боје, бројеви*, Нови Сад: Стилос.

Деретић 2007: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Sezam book.

Јовановић 2023: Б. Јовановић, *Српско културно благо*, Нови Сад: Православна реч.

Негришорац 2004: И. Негришорац, *Корени Добрице Ћосића и стратегије читања*, у: Д. Ћосић, *Корени*, Приредио и поговор написао Иван Негришорац, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Радуловић 2003: О. Радуловић, *Лист небеске књиге: библијски подтекст српске прозе двадесетог века*, Нови Сад: Змај.

Радуловић 2008: М. Радуловић Милан, *Метафизички и религијски мотиви у делу Добрице Ћосића, Савремена српска проза*, Зборник 25. књижевних сусрета, Трстеник.

Радуловић 2021: О. Радуловић, *Библија у српској књижевности*, Нови Сад: Фондација група Север.

Ракић 2004: Р. Ракић, *Библијска енциклопедија I (А–Л)*, Србиње–Београд: Духовна академија Светог Василија Острошког.

Olivera V. Radulović

A GLEAM OF THE KOSOVO LEGEND IN A CONTEMPORARY
SERBIAN NOVEL

Summary

The aim of this research is to underline the importance of Kosovo legend not only for Serbian literature, but as well as for Serbian culture, customs and history. It is based on the example of three Serbian novels: *Migrations* by Miloš Crnjanski, *The Bridge on the Drina* by Ivo Andrić and *The Roots* by Dobrica Ćosić, and it shows how these literary creations begin and end in the narrative of the *Battle of Kosovo*, which is the foundation of the Serbian spiritual being and a metaphor for all Serbian suffering throughout history.

We have observed the possibilities of comparing and contextualizing the contemporary Serbian novel, as well as the diverse creative processes of 20th century writers: both the achievement and the transcendence of archetypes, and we concluded that they are in constant correlation with works of medieval literature and with the Bible from which they originate.

Keywords: Kosovo legend, kingdom of heaven, tzar Lazar, sacrifice, self-sacrifice, archetype.